

Geçmişle Yüzleşerek Barışı Kurmak: Hafıza ve Haklar

Hatice Çoban Keneş

Ölümler Adına Konuşulabilir Mi?
İrkçilik, Soykırım, Özür ve
Bağışlama...

Sevilay Çelenk

Yüzleşme İmkânı ve Ölçüye
Sığmayan Suçlar

Gülseren Yoleri

Katliamların Gölgesinde
Yeşeren Barış Umudu

Nuray Özdoğan

Roboski Katliamı
ve Hafızada Kalanlar:
Dinmeyen Yas

Yüksel Mutlu

47. Yılında
Maraş Katliamı ve Kadınlar

İÇİNDEKİLER

- 1** Ölüler Adına Konuşulabilir Mi? Irkçılık, Soykırım, Özür ve Bağışlama... [1]
Hatice Çoban Keneş
- 15** Yüzleşme İmkânı ve Ölçüye Sığmayan Suçlar
Sevilay Çelenk
- 20** Katliamların Gölgesinde Yeşeren Barış Umudu
Gülseren Yoleri
- 23** Roboski Katliamı ve Hafızada Kalanlar: Dinmeyen Yas
Nuray Özdoğan
- 28** 47. Yılında Maraş Katliamı ve Kadınlar
Yüksel Mutlu

Ölümler Adına Konuşulabilir Mi? Irkçılık, Soykırım, Özür ve Bağışlama... [1]

Hatice Çoban Keneş-21 Aralık 2025

Çizer: Bartu

“Bağışlama Ölüm kamplarında ölmüştür” V.Jankelevitvh

“Yok kurtuluş yeryüzünde Cellatlar bağışlanabildiği sürece”. P. Eluard

Adlandırmak, Tanımlamak, Anlatmak: Irkçılık, Soykırım...

Irkçılık kavramının izleri 17. yüzyıla kadar sürülebilirse de, İngilizceye 1930’larda girmiş ve Oxford İngilizce Sözlüğünde “belli başlı insani özelliklerin ve yeteneklerin ırk tarafından belirlendiğini öne süren teori” olarak tanımlanmıştır. İnsanların hiyerarşik olarak alt türlerle ayrıldığı, bunların her birinin doğal niteliklere sahip olduğu ve biyoloji biliminin verileriyle desteklendiği bu ırkçılık teorisi özcü ve monolitiktir. Bilimsel temellere oturtularak resmi düzlemde de karşılık bulan ırkçı teori; insan gruplarının biyolojik/fiziksel özelliklerle birbirinden farklılaştığı ve bu nedenle de gruplar arasında belli bir hiyerarşik sıralamanın meşru olduğu inancıyla şekillenir (Sumbas, 2009:265). Oturtulduğu temel ne olursa olsun ırkçılık kavrayışın kendisi ideolojiktir. Robert Miles, ırkçılığı, ideolojik bir anlam yükleme süreci olarak tanımlar ve ırkçılığı bir sınıflandırma sistemi kurmak amacıyla insanların bazı “fenotipik veya genetik karakteristiklerine” anlam yükleme süreci olarak görür, ırkçı ideoloji bu sınıflara yerleştirilen insanlara “ek özellikler” atanmasını sağlar. Dolayısıyla anlam yükleme süreci bir gruplar hiyerarşisi yaratmanın, kaynak ve bölüşüm sürecinde insan gruplarını kapsamak ya da dışlamak için kriter yaratmanın temelidir (Miles, 2000: 10).

İnsanların ten rengi, göz rengi gibi biyolojik farklarına bilimsel gerekçeler bularak ırklar arasında hiyerarşi oluşturduğu klasik/eski ırkçılığa bağlı olarak yüzyıllar süren kölelik, insanlık dışı uygulamalar yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ulusal ve uluslararası önlemlerle yasaklanmıştır. Amerika’da deri rengine dayanarak, Almanya’da, arî ırkının üstünlüğüne bilimsel kılıflar uydurularak sürdürülen devlet ırkçılığının yarattığı tahribatların bir daha yaşanmaması için 1950’ler itibariyle sınıfa, ırka, etnik kökene, cinsiyete dair ayrımcı pratikler, evrensel insan hakları bağlamında uluslararası ve ulusal yasal önlemlerin konusu haline gelmiş ve ırkçılık suç kapsamına alınmıştır.

İrksal ayrımcılık yasağının insan hakları bağlamında bugünkü anlamını kazanması sürecindeki ilk müdahale, genel ayrımcılık yasağıdır. Bu yasak, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden başlayarak, genel nitelikli bütün insan hakları belgelerinde yer verilen bir ilkedir (Alpkaya, 2011:3). Bu sözleşmelerin ardından, irksal ayrımcılığa yönelik özgül düzenlemeler gelmiştir. Bunların ilki, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1963’te kabul edilen *İrksal Ayrımcılığın Bütün Biçimleriyle Sona Erdirilmesine İlişkin Bildirge*’dir. 21 Aralık 1965’te ise *İrksal Ayrımcılığın Bütün Biçimlerinin Sona Erdirilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme* kabul edilmiştir. 1965 Sözleşmesi hem taraf devlet sayısı, hem de irksal ayrımcılık yasağına ilişkin en kapsamlı düzenleme olması bakımından irksal ayrımcılıkla uluslararası mücadelenin normatif temelini oluşturmaya devam etmektedir (Alpkaya, 2011:4) İrkçılık ve ayrımcılık karşıtı bu yasalar normatif düzeyde de olsa Birleşmiş Milletlere üye olan 206 devletin hepsi de yasalarının düzenlenmesinde bu sözleşmeleri rehber olarak almıştır.

Öte yandan bütün bu yasal düzenlemelerin ırkçılığı bütünüyle engelleyemediğini, üstelik günümüzde ırkçılık suçlamasından kaçınmayı da sağlayacak bir şekilde yeni bir formu kendine eklemlediğini vurgulamak gerekir. Bu yeni form ile günümüzde ırkçılık daha çok kültürel, stratejik her türlü ayrımcılığı konjonktürel olarak araçsallaştıran, dilde temellenen ve söylemsel bir nitelik kazanan yeni bir ırkçılığa doğru evrilmiştir. Yeni ırkçılık, klasik dediğimiz ırkçılığın, ten rengi, göz rengi, soya çekim gibi biyolojik gerekçelerle, irksal üstünlüğe dayalı işlemlerinden farklı olarak daha çok kültüre odaklanmaktadır. Ötekilerle/Öteki kültürlerle arasında “mutlak” fark olduğunu ileri sürerek ya da Öteki’ne dair tüm farkları görünmez kılarak, farkı inkâr ederek, “asimilasyonculuğun haklılığına dayanan” düşünme biçimleri ile kendini gerçekleştiren bu formların hepsi de “Öteki” olarak Öteki’ni reddederek günümüzde ırkçılığın kültürel farklara dayalı olarak sürdürülmesini meşrulaştırmaya çalışır (Schnapper, 2005: 28).

Yunanca *genos* (ırk veya aşiret, kabile) sözcüğü ile Latince *cide* (öldürmek) sözcüğünün birleştirilmesinden oluşturulan Genocide (Soykırım) kavramı ise ilk kez Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin tarafından 1943 yılında, Yahudi halkına yönelik Holokaust uygulamasının, daha önce yaşanmış katliam, pogrom ve benzeri kitlesel imha, yok etme edimlerinden farklılığını sergilemek amacıyla oluşturulmuştur. İlk kez yine Lemkin ‘in 1944 yılında basılan “İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Devletleri Yönetimi” adlı kitabında kullanılmıştır (Zarakolu, 2005: 570). Lemkin’in Soykırım tanımıyla birlikte İkinci Dünya Savaşı’nın teknolojik silahlar eşliğinde gerçekleştirilen yıkıcı ve tarif edilmesi “imkânsız” Nazi şiddeti resmedilebilmiş ve Avrupalı Yahudi nüfusuna yönelik sistematik şiddeti tanımlamaya dair boşluğun doldurulması mümkün olabilmıştır (Süslü, 2021: 486-487). Öte yandan Lemkin, “Soykırım kelimesini, yalnızca Nazilerin, Yahudi ve çingenelerin kökünün tamamen kazınması politikalarını anlatmak için değil, aynı zamanda Nazilerin daha uzun vadeli olan diğer amaçlarını da anlatmak için de kullanmıştır” (Şen, 2009: 16). Lemkin’in fikirleri ve tanımının ardından uluslararası toplumun soykırım suçunu önlemeye ve bu suçu işleyenleri cezalandırmaya yönelik çabalarıyla 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi* (Soykırım Sözleşmesi) imzalamış ve 1951 yılında da yürürlüğe konulmuştur (Süslü, 2021: 487). Sözleşmenin 2. maddesine göre Soykırımın kapsamını içeren eylemler açık bir şekilde tanımlanmıştır (Zarakolu, 2005:570):

Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu toptan ya da onun bir bölümünü yok etmek niyetiyle: (a) Grup üyelerinin öldürülmesi, (b) Grup üyelerinin fizik ya da akıl bütünlüğünün ağır biçimde zedelenmesi, (c) grubun fiziksel varlığının tümü ya da bir bölümü ile yok edilmesi sonucunu verecek yaşam koşulları içinde tutulması, (d) grup içinde doğumları engelleyecek önlemler alınması, (e) bir grup çocukların başka bir gruba zorla geçirilmesi

Öte yandan uluslararası sözleşmelerin varlığına rağmen, hukuki olarak bir çeşit cezalandırılmazlık durumunun devam etmesi, soykırım faillerini yargılayacak bir uluslararası yargı mekanizmasının ancak 1998’deki Roma sözleşmesi ile oluşabilmesi gibi nedenlerle geçmişte yaşanan soykırımlara dair tatmin edici bir cezalandırma mümkün olamamış hatta Soykırım sözleşmesinden sonra da Ruanda da olduğu gibi yeni soykırımlar yapılabilmektedir^[1]. Örneğin Yahudi soykırımının sorumlularının yargılanması için oluşan Nurnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi’nde Soykırım kavramlaştırmasını yapan Lemkin’in de mahkemenin danışmanları arasında yer almasına ve soykırım suçlamasının sanıklarına yapılmasına karşın sanıklara verilen hüküm “insanlığa karşı işlenmiş suçlar” kapsamına sokulmuştur. Bu mahkeme gibi, Ruanda ve Bosna’da

yaşanan soykırım sanıklarının yargılandığı iki uluslararası mahkeme daha bulunmakla birlikte işlevsizdir. ABD, bu süreci başlatanlar arasında yer almasına karşın sürekli bir “Uluslararası Ceza Mahkemesinin (ICC)” yetkisini, tanımamaktadır (Zarakolu, 2005:571) ya da Türkiye topraklarındaki Ermenilerin 1915’te Tehciri 20. yüzyılın ilk soykırım örnekleri içinde anılarak incelense de asıl muhatap olan Türkiye, Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesini ilk imzalayan devletlerarasında yer alsada 1915’te yaşananları bir soykırım olarak görmemekte (Zarakolu, 2005: 573) aksine, soykırım iddialarını reddederek soykırımla suçlanmaya şiddetle tepki vermektedir.

Geride Kalanlar, Bir Daha Asla Diyenler, Geleceği Birlikte İnşa Edecekler İçin ...

Uluslararası sözleşmelerin kabulü, soykırım geçmişiyile yüzleşme, mağdurlardan özür dileme, yargılama süreçlerinin seyri, faillere verilen cezaların tatmin ediciliği, mağdurların zararına yönelik tazminat meseleleri ve esasen manevi olarak bağışlanmayı talep eden “gerçek” bir özrünün niteliği üzerine politik, sosyolojik, psikolojik, felsefi pek çok açıdan önemli tartışmalar da yürütülmektedir. Yazının bundan sonraki kısmında özrünün ve bağışlamanın ne’liği üzerine yapılan tartışmalara odaklanılacaktır. Ayrıca ahlaki, dini, kültürel, hukuki ve politik pek çok biçimlerde ele alınabilecek özür kavramı bu yazıda devlet politikalarıyla oluşan ırkçılık, soykırım suçluları bağlamında ele alındığı için politik özür açısından irdelenmektedir.

Yunancadaki apologia’dan türeyen özür (apology) sözcüğü başlangıçta hukuki bir anlamda kullanılmıştır. “Suçlamayı yapan kişinin konuşması “logos”, bu suçlamalara karşı yanıt veren kişinin savunması ise “apo-logos”tur. Pişmanlık, sorumluluk içeren anlamına ise 16. yüzyıldan sonra kavuşmuştur (Özlük, 2015: 53).

1970’li yıllardan itibaren hak temelli toplumsal hareketlerin etkisi, insan hakları alanında yaşanan gelişmeler, demokratikleşme konusunda atılan adımlar ve kamuoyunun, uluslararası toplumun siyasetin yapımı ve yürütülmesinde giderek etkili bir güç olmaya başlaması ve bütün bunların bir sonucu olarak da Öteki’nin politik özne olarak kabul edilmesi geçmişle yüzleşme, özür dileme vb. eylemlerin gündeme gelmesinde etkili olmuştur. 1970’lerden 1990’lara kadar özür dilemenin zemini döşeyen bu gelişmelerle birlikte “özür dileme” üzerine söylem ve eylemler 1990’lar itibarıyla hız ve görünürlük kazanmaya başlamıştır. Zohor Kampf (2009), 1990’lı yıllarda başlayan ve giderek artan bu süreç için “özür çağı” kavramlaştırmasını kullanır. Kampf, özür çağını başlatan gelişmeleri şöyle tasnif eder:

Kanada, Macaristan, Katolik Kilisesi örneğinde olduğu gibi geçmişte yaşananlara dair kiliselerin başlattığı özür dileme eylemlerinin bir eğilime dönüşmesi; “Çok kültürlülüğün etkisi ve farklılıkların tanınmasıyla marjinalize edilmiş”, Öteki’leştirilmiş grupların geçmişte yaşananlar için yüzleşme talep etmeleri ve baskı oluşturmaları; kamusal tanınırlığı olan kişilerin bireysel olarak geçmişte yaşanan acılara dair özür dilemeye başlamalarının yarattığı olumlu etkiler; iletişim teknolojisindeki sınırları ölçülmeyen gelişmelerle birlikte kamuoyu baskısının kitle iletişim araçlarında, özellikle de sosyal medya platformlarında baskı yaratma gücü “özür çağı”na geçişin nedenleridir (Kampf, 2009; Olick, 2007; Cunningham, 2008; Gibney ve Rookstrom, 2007; Özlük, 2015: 54-55).

Nitekim “özür çağı”nın açılışı için 7 Aralık 1970 tarihi somut ve görünür bir adım olması açısından önemli bir moment olarak görülebilir. Batı Almanya Başbakanı Willy Brandt, Varşova Antlaşması imzalandıktan sonra Almanya’nın Soykırım konusundaki suçluluk, üzüntü ve sorumluluğunu ifade etmek üzere, Alman bayrağı renkleriyle döşenmiş bir çelenkle Varşova Yahudi Gettosu kurbanları için yapılan anıtın önünde, dizleri üzerine çöker, ellerini birleştirir ve başını öne eğerek tüm dünyanın gözü önünde özür eylemini gerçekleştirir. Brandt’ın dilediği özür sadece sözün değil bedeninin de katıldığı ve aynı zamanda hem Varşova’da soykırıma uğrayan kurbanlar hem de hayatını kaybeden bütün Yahudileri kapsayan bir özür olarak özür dileme tarihi açısından önemli bir başlangıç olarak değerlendirilmektedir (Günel ve Özensi: 2013:65). Willy Brandt’ın diz çöküşünün siyaseten etkili olması ise onun hem suça bulaşmamasıyla hem de faşizmin mağdur ettiği kişiler arasında yer almasıyla da ilgilidir (Günel ve Özensi: 2013:74).

Son 30 yıl içinde devletlerin çeşitli nedenlerle gruplar veya devletlerden dilediği özürlerin yaygınlık kazandığı resmi olarak dilenen özürlerden de takip edilebilmektedir. Örneğin 40 yıl inkâr edilen Nazi suçları için 13 Nisan 1990’da yeni Doğu Alman parlamentosu bir özür yayımlar, tazminat ödemeyi kabul eder ve İsrail’le ilişkilerini geliştirmek istediğini belirtir. Aynı şekilde 17 Şubat 2000’de Almanya Cumhurbaşkanı Johannes Rau, İsrail parlamentosunda Soykırım için özür diler. 4 Mart 1990’da Şili Cumhurbaşkanı Patricio Aylwin, ülkedeki diktatörlük dönemi baskılarına maruz kalan kurbanların ailelerinden af diler. 14 Mayıs 1997’de Ulusal Parti lideri Klerk, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nda apartheid için bir kez daha özür diler. 1998’de İngiltere Başbakanı Tony Blair, 1972’deki Kuzey İrlanda *Kanlı Pazar* katliamı için özür diler. 21 Eylül 2011 İngiltere hükümeti, 1972 *Kanlı Pazar* olaylarında öldürülen 14 kurbanın yakınlarına tazminat ödeyeceğini açıklar. 11 Eylül 2003 Hırvatistan ve Sırbistan-Karadağ Cumhurbaşkanıları, 1990’larda eski Yugoslavya’da etnik ve dinsel çekişmeler sırasında ülkeleri tarafından

yapılan hatalardan dolayı karşılıklı olarak birbirlerinden özür diler. 25 Kasım 2006 Eski Şili diktatörü Augusto Pinochet, 18 yıllık iktidarı süresince işlenen suçlardan dolayı sorumlu olduğunu kabul eder. 13 Şubat 2008 Avustralya Başbakanı Kevin Rudd, “Çalınmış Kuşaklar” için Aborjinler ve Torres Boğazı Adaları halkından özür diler. 1 Mart 2010 Sırbistan Parlamentosu, devletin Srebrenitsa’da 1995 yılında Sırp Ordusu tarafından 8.000 Bosnalı Müslümanın katledilmesini engellemekteki başarısızlığından ötürü özür dileyen bir kararı kabul eder vb.(Günel ve Özengi : 2013:136-145).

Dilenen özürlerin, diğer bir söyleyişle insanlığa karşı soykırım suçu işleyen egemen güçler ve devletlerin suçlarını kabul etmesinin, işlenen suçlarla yüzleşip özür dileme eyleminde bulunmasının elbette kendiliğinden olmadığını biliyoruz. Hala pek çok kişi, grup ya da devlet de geçmişte yaşanan ve mağduriyetlere yol açan eylemler, politikalar yüzünden özür beklentisi konusundaki taleplerini sürekli güncel tutmaya, bunun için mücadele etmeye devam etmektedir. Öte yandan bütün bu özürler esasen sağaltıcı, bağışlamaya ve birlikte yaşamaya imkân tanıyıcı samimi bir özrün nasıl olması gerekliliği üzerine tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Özür ne için dilenir? Arınma arzusu mudur? Uluslararası toplum nezdinde “iş” kapatarak rahatlamak mıdır? Yoksa geride kalanlarla birlikte uzlaşa içinde eşit ve insan onuruna yaraşır şekilde yaşama talep ederek bağışlanmayı istemek için midir? Aşağıda Geçmişle Yüzleşme Ulusal Komisyon başkanı Michael Dodson’un Aborjinlere yönelik yıllarca süren soykırım uygulamalarından dolayı beklediği özre dair söyledikleri özrün niteliğine dair fikir vericidir:

[Özür dilemek] sadece bizim ulusal gururumuzla ilgili değil, çocuklarımıza ve torunlarımıza bırakmak istediğimiz mirasla da ilgili. Ellerimize yerleştirilen gerçeği inkâr eden Avustralyalı bir kuşak olarak mı tarihe geçeceğiz? Geçmişimizin hatalarıyla yüzleşip onları düzeltmeyi becerememiş bir kuşak olarak mı tarihe geçeceğiz? Yerli Avustralyalıların devam eden mülksüzleştirilmesine ortak olan bir kuşak olarak mı bilineceğiz? Yoksa ulusumuzun yeni yüzyılına dürüstçe, tarihimizin bizi utançla dolduran parçalarının utancını kabullenerek girmekte ısrar etmiş bir kuşak mı olacağız? Ve cesaret – biz cesaret, onur ve olgunluk ve her şeyden önce haysiyetle mi ilerleyeceğiz? (Günel ve Özengi, 2013: 46).

Bu konuşmanın, sembolik olanı aşan, geçmişte işlenen suçlarla yüzleşen, failleri cezalandıran ve fakat bunun ötesine geçerek geleceği de içine alan “gerçek” bir özre

işaret ettiği görülebilmektedir. Özrün tarih, kimlik ve haklar konusunda toplumsal ve siyasi mesajlar içermesi, özür dileyen tarafın diğer tarafın aşağılanması ve dışlanması konusunda sorumluluk alması, aynı zamanda bu tarafı tanıması ve saygınlığını onaylamasına aracılık etmesi beklenmektedir (Günel ve Özengi, 2013: 46).

Özür dilemenin nasıl olabileceğine, nasıl olması gerekliliğine dair bugüne kadar yapılan tartışmalarda bazı ilkelere ortaklaşıldığı da söylenebilir: Devletlerin hem geçmişteki suçları hem de özür dilemeyi bir şarta bağlamadan kabul etmeleri halinde gerçek bir özür işlevi göreceği; özür dilemenin, aynı zamanda konuya ilişkin sorumluluğu kabul etmeyi de gerektirdiği; “Eğer devlet, hem sorumluluğunu kabul edip hem de mağduriyeti gidermeye yönelik bir takım araçları devreye sokuyorsa, özrün gerçekliği, samimiyeti ve geçerliliği” konusundaki şüphelerin ortadan kalkacağı” bu ilkeler arasında sayılabilmektedir (Cunningham, 2004, akt. Özlü, 2015: 60). Özellikle de “Devletlerin özür dilerken özrün yasal boyutunda konunun bir uluslararası mahkemeye ya da özel olarak tesis edilecek bir mahkemeye taşınması, konuyla ilgili bir komisyonun kurulması, doğrudan sorumluluğu olanların yargılanması, tazminat ödenmesi” ve el konulan toprakların kazanımlarının geri iadesi de dâhil olmak üzere birtakım araçların kullanılması da özrün gerçekçi olabilmesinin koşulları arasında sayılmaktadır.

Özür dilemek, geçmişte yapılmış birtakım yanlışlıkların giderilmesi noktasında oldukça önemli bir işleve sahip olmakla birlikte önemli unsurlarından birisi de yanlış yapanın cezalandırılmasıdır (David ve Cohoi 2006, akt. Özlük, 2015: 61). Nitekim “suçlu” kabul edilen ulusun bütün bireyleri teker teker ya da toplu olarak özür dileseler de özrün telafi edici olmasını sağlayacak koşul onun resmi olarak dilenmesidir. Daha önce de yazıldığı gibi örneğin Almanlar Yahudilere yapılan soykırımı resmi düzlemde kabul ederek kişisel kurbanlara ve grup olarak yaşamda kalan Yahudileri temsil ettiği için İsrail’e tazminat ödemişlerdir. 1990’larda ise Berlin’de Yahudi Soykırımı için bir anıt yapılmıştır (Wohl ve ark., 2006, akt. Uğurlu ve Soylu, 2015:67). Ayrıca özrün resmi olarak dilenmesiyle ancak “hem soykırımın faili olarak kendini işaret etmesi hem de daha önce bu özrü dilemeyerek, hatta soykırımı tanımayarak yalan söylediğini itiraf etmesi” mümkün olacaktır. Bu açıdan özür dileme eylemi özrün alıcısını söylemine dâhil etmediği sürece tamamlanmayacaktır. “Özür ve bağışlama süreci bir dönüşüm beklentisini içerir; bağışlanma bir katliamın unutulması, onun faillerinin suçluluktan kurtulması değil, özür dileyenin dönüşmesi beklentisiyle bağlantılıdır” (Kılıçbay, 2018: 251).

Bağışlama: İmkânlar, İmkânsızlıklar Üzerine...

Almanya'nın Solingen kentinde 1993 yılında ırkçıların gerçekleştirdiği kundaklamada iki çocuğunu, iki torununu ve yeğenini kaybeden Mevlüde Genç isimli kadının hayatını kaybetmesiyle gündeme gelen haberin[1] başlığı konumuz açısından dikkat çekici ve düşündürücüdür:

Bilge Ana' Mevlüde Genç: Solingen Katliamı'nın affeden yüzü

Ben mahkemede ırkçılar yargılanırken onların gözlerinin içine baktım. Onlar bana alay eder gibi baktılar ama ben gözümü kaçırmadım, inatla baktım. İçimdeki tüm nefreti, kini, intikamı, acılarımı onların gözüne naklettim. Bunu dışarı hissettirmedim, çünkü ben nefreti dışarıya nakletseydim hiçbir işe yaramayacaktı. Nefret nefreti körükleyecekti. Kan kanla değil, suyla temizlenir. (Mevlüde Genç)

Bu ifadeleri, Derrida'nın koşulsuz bağışlamasına denk düşen bir bağışlama örneği olarak görmek mümkün müdür? "Kim bağışlar ya da kim kimden ne zaman bağışlama diler? Bu hakka ya da kudrete kim sahiptir? 'Kim kimi bağışlar?' Buradaki 'kim' hangi anlama gelir?" (Derrida, 2015: 19). Yukarıdaki örnek burada asılı kalsın biz, konuyla ilgili derin, sarsıcı, felsefi tartışmalar yapan Viladimir Jankelevitch ve Jacques Derrida'nın metinlerine bakarak özür dilemek ve bağışlamak üzerine düşünmeye devam edelim...

Viladimir Jankélévitch İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan vahşete tanık olmuş ve savaşın neden olduğu acıları derinden hissetmiş bir hukukçudur. Bu nedenle de Nazilerin işlediği

savaş suçlarının 8 Mayıs 1965'te zaman aşımına uğrayarak yasalar aracılığıyla hiç yaşanmamış gibi görülecek olmasına öfkelenerek, bugün konu hakkında düşünen, yazar pek çok kişinin başvurduğu yazılar kaleme alır. İlki, 3 Ocak 1965'te *Le Monde* gazetesinin okur köşesinde yayımlanan ve öfkenin açıkça görülebildiği bir mektuptur. Mektupta dile getirdiklerini ayrıntılandığı *Zamanaşımına Uğramayan* başlıklı makalesi de aynı yıl içinde yayımlanır. Jankelevitch'in bağışlama konusunu daha kapsamlı ele aldığı ve tamamen felsefi olduğunu belirttiği çalışması ise 1967 tarihli *Bağışlama* (Le Pardon) isimli kitabıdır (Acar, 2016: 208-209).

Aynı konuyu dert edinen ve özellikle de Jankelevitch'in bağışlamak konusunda düşüncelerini eleştirerek yazar bir başka felsefeci de Jacques Derrida'dır. Derrida *Bağışlamak* başlığı altında toplanan metinleri aracılığıyla Jankelevitch'in bağışlama konusunda yazdıklarını sıklıkla alıntılararak şöyle sorgular: Jankelevitch unutmamak gerektiğini ileri sürerek bağışlamaya "hayır" der. Kısacası bize, kurbanlar adına bağışlamaya-hayır (nan-pardon) görevinden bahseder. Bağışlama olanaksızdır. Bağışlama olmamalıdır. Bağışlama gerekli değildir. Bağışlamamak gerekir. "Olanaksız"ın ne demek olabileceğini ve bağışlamanın olanağının -tabii böyle bir şey varsa- tam da "olanaksız olan"ın sınamasıyla ölçülüp ölçülmediğini kendimize tekrar tekrar sormamız gerekecektir. Olanaksız, der bize kısaca Jankelevitch, ölüm kamplarında olup bitenler için bağışlama budur. "Bağışlama," der Jankelevitch, "ölüm kamplarında ölmüştür (Derrida, 2015:26).

Bağışlama ha! İyi de onlar bizden hiç af diledi mi ki? Bağışlamaya bir anlam ve varlık sebebi verecek tek şey, suçlunun ıstırapı ve terk edilmişliğidir. Suçlu "ekonomik mucizeyle yağ bağlamış, semirmiş, müreffeh, zenginleşmiş olduğunda, bağışlama meşum bir şakadır. Hayır, bağışlama domuzlar ve onların dişileri için değildir. Bağışlama ölüm kamplarında ölmüştür. Anlama gücünün aslında kavrayamadığı şey için duyduğumuz korku acımayı doğduğu an boğar ... tabii sanık bizde acıma doğurabilmişse (Jankelevitch 'ten akt. Derrida, 2015:30).

Derrida'nın Jankelevitch'ten yaptığı bu alıntılar Jankelevitch'in bağışlamanın hem mümkün oluşuna hem de bağışlamanın imkânsızlığına dair çelişkili düşüncelerini eleştirmek içindir. Derrida'nın ilk eleştirisi, "kaynağını İbrahimi gelenekten alan pişmanlık ve vicdan azabına bağlanmış bağışlama düşüncesinin, gerçek bağışlama olan bağışlanamazın bağışlanması olamayacağıyla ilişkilidir". İkinci eleştirisi Jankelevitch'in radikal kötülüğün bağışlanamaz olduğu, Nazilerin bağışlanmaması gerektiği düşüncesine

karşı çıkmakla ilgilidir. Derrida'nın son eleştirisi ise çözümü olanaksız bir *aporia*^[1] olan bağışlamanın, Jankelevitch tarafından insanın olanaklılık sınırlarında görülmesine dairdir (Acar, 2016: 223).

Derrida için de bağışlamak “aslında” imkânsızdır. Çünkü eğer yalnızca bağışlanabilir olanı bağışlıyorsak bu zaten bağışlama olamaz, bağışlanamaz olanı bağışlamak ise gerçekte mümkün değildir, imkânsızdır ama bağışlamaya olanak doğuran ise tam da bu imkânsız oluşturmaktır. Bağışlama “merhametten, unutmama, barışma, uzlaşma, iyileşmeden, bir durumu değiştirmeye yönelik hesaplı bir çabadan ayrıştırılmalıdır. Kurtulmak için, iyileşmek için bağışladığımızda aslında yaptığımız bir bağışlama sayılmaz. Koşulsuz ve hesapsız olarak bağışlamak gerekir. Derrida mübadele kurallarına tabi bir bağışlama ile “gerçek” bir bağışlama arasında bir ayrım yapıp, bu ayrımı sınırlarına dek sorgular. Derrida'ya göre ancak “armağana/bağışlamaya musallat olan egemenliği ya da egemenlik arzusunu” aşan bir bağışlama, bağışlama adını hak edebilir (Derrida 2015: 14). Nitekim Kılıçbay'ın da (2018: 252) altını çizdiği gibi özür dileme sürecinin bir parçası olan tazminat talebi özür dilenenin egemen hale getirecekse ve üstelik bu sürecin gerçek muhatabı olan kurbanlar da sürecin dışında kalacaksa gerçek bir bağışlama mümkün müdür sorusu peşimizi bırakmaz.

Görünen o ki özür dilemek ve bağışlamak meselesi uçsuz bucaksız bir tartışma zeminidir. Bu nedenle Nesrin Uçarlar'ın bu kitapta yer alan *Bağışlamanın Politik Acizliği* başlıklı yoğun, derin ve sarıh yazısında altını çizdiği gibi imkân dâhilinde olana bakmak daha anlamlıdır. Uçarlar'ın, devlet politikalarıyla yaşatılan insanlığa karşı suçları bağışlamayı “kişisel değil toplumsal, özel değil kamusal ve politik bir mesele” olarak tartışmak mümkün değildir ve bunu yapmak yerine insanlığa karşı suçları “toplumsal, kamusal ve politik bir mesele olarak politik af ve cezasızlık” kapsamında tartışmak gerektiğine dair önerisi özür ve bağışlamanın boş bir gösterene dönüşmesini engelleyici görünmektedir. Failler adına özür dilemek ve mağdurlar adına bağışlamak onlar olmadığı için imkânsız ise eğer, geride kalanları sağaltıcı pratik yol belki de Uçarlar'ın Wittig'e atıfla söylediği gibi “geçmişe yönelik kusurlu bir özür değil, geleceğe yönelik kusursuz bir söz”dür ve “bu sözü anlamlı ve bağlayıcı kılmak ise suçun adını, politik gerekçesini ve mahiyetini teslim etmekle mümkün”dür. Bu açıdan Uçarlar'ın tartışmanın “(b) bağışlamanın değil politik affın mümkün olup olmadığı, cezasızlığın hangi şartlar altında makul olabileceği ve geçmişle yüzleşme ve barış bakımından ne tür sonuçlar doğurabileceği yönüne çekilmesi” gerekliliğine ilişkin çağrısına kulak vermek önemli görünür.

Sonuç: Üç nokta koymadan nasıl yazılabilir ki...

Geçmişte olduğu gibi bugün de ırkçılık hala çok canlı bir tehdit ve ırkçılar hala her yerde... Ama “insanlık namına” ırkçılığa karşı mücadele de geçmişte verildiği gibi bugün de veriliyor. Nitekim bu yazı da ırkçılığa, ırkçılık suçlarına karşı bir “şey” yapmakla, onu sorgulamakla, ondan kurtulmak istemekle ve elbette ona maruz kalmış mağdurları, ölüleri hatırlayarak “bir daha asla” diyenlere ses vermekle ilgili. Her ne kadar *özür dilemek* ya da *bağışlamak* meselesinin ne’liği, nasıl olması gerektiği çok tartışmalı, ırkçılık ve soykırım politikaları nedeniyle öldürülenler, mağdur edilenler için özrün, bağışlamanın imkânsızlığına dair felsefi tartışmalar kışkırtıcı olsa da pratikte özrün nasıl yapılacağına dair ilkeler üzerine düşünmek ve onların uygulanması için çabalamak hayatta olanlar için, geleceğe dair iyi düşler kurabilmek isteyenler için yine de “sağaltıcı” görünmektedir. Bu açıdan geçmiş katliamlar için failer adına dilenen özrün sadece resmi yollardan yazılı veya sözlü olarak içinde özür ifadesi geçen bir açıklamadan ibaret olmaması gerektiği tartışmasızdır. Soykırım faili olan devletlerin suçlarını nasıl gördükleri, nasıl anlattıkları ve nasıl temsil ettikleri meselesi de kanımca bu açıdan, özrün normatif, politik, toplumsal boyutlarını tamamlayıcı en önemli unsur[2] olarak belirlemektedir (Özlük, 2015: 58). Aksi durumda yalnızca belirsiz bir açıklamaya dayalı özrün neye ilıştırileceği belli olmayan boş bir gösterene dönüşme olasılığı vardır. Bu nedenle Tanıl Bora’nın (2012: 89) Nick Smith’in *Hatalıydım, Özür Diliyorum* adlı kitabına atıfla altını çizdiği gibi özrün gerçekten anlamlı bir özür olabilmesi için, belirsizliği aşması gerekir:

‘Şöyle şöyle bir şey olmuştur, esef duyuyoruz’ demenin. Kim yaptı peki? Kendiliğinden olmadı ya? Deprem miydi, sel miydi, tufan mıydı? Kim yaptı? Bir de, tam olarak ne oldu? Esef duyulan şey neydi yani tam olarak? Sorumlu kim?’ ... Genel özür girişimlerinde en tehlikeli şey bu. “Kötü şeyler oldu, esef duyuyoruz”. Ne oldu? Kim yaptı? Esef duymaktan öte, sorumluluğu kim üstleniyor?

Belirsiz, müphem bir açıklamanın karşılıksızlığı kadar yine Bora’nın örneğin “Yahudi soykırımında olduğu gibi yaşananları, bağlamından koparıp, “bir mutlak kötülük olarak, akıl almaz bir şeytanlık, bir daha tekerrür edemeyecek, insanlık tarihine sığmayacak bir korkunçluk olarak bir büyük paranteze” alarak onu anlamayı imkânsızlaştırmak da sorunludur, tespiti önemlidir (2012: 90-91). Görüldüğü gibi “özür ve bağışlama” imkânı üzerine tartışmalar sonsuza kadar sürebilirse de (hatta ölüler dile gelemeyeceği için özür dilemek ve bağışlamak imkânsızsa da ...) yine de pratikte bir şeyler yapıyor olunacaksa eğer kavramların ve eylemlerin boş bir gösterene dönüşmesine yol açmayacak şekilde “gerçeğe” dokunması gerekliliği vardır.

Son Not:

Acar, Sengün Meltem (2016). “Vladimir Jankélévitch’te Bağışlamanın Olanığı Üzerine”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, sayı: 22, s. 207-226

Améry, Jean (2022). *Suç ve Kefaretin Ötesinde*, İstanbul: Metis Yayınları.

Arendt, Hannah (2009). *Kötülüğün Sıradanlığı, Adolf Eichmann Kudüs’te*, İstanbul: Metis Yayınları.

Barca, Emre (2017). “Derrida, Necip Fazıl ve ‘Bağışlamak’” <http://postdergi.com/derrida-necip-fazil-ve-bagislamak/>

Başer, Selin (2022). “Ruanda Soykırımı’nın Uluslararası Hukuktaki Soykırım Tanımı Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Güv. Str. Dergisi*, 18(41): 225-256 .

Berktaş, Fatmagül (2021). “Arendt-Heidegger İlişkisinin İzdüşümünden Bağışlama, Dostluk ve Aşk”, *Düşünme Etiği*, İstanbul_ Metis Yayınları, s.112-148.

Bora, Tanıl (2012). *Geçmişle Hesaplaşma: Niçin ve Nasıl? İçinde Türkiye’de Sürmekte Olan Toplumsal Travma ile Başetmede İlk Adımlar*, (Haz. E. Düzel, S. Altuğ), THİV yay.

Derrida, Jacques (1993). *Aporias*, (Çev. Thomas Dutoit), Stanford, Stanford University Press, 1993.

Derrida, Jacques (2008). *İsim Hariç*, (Çev. Didem Eryar) İstanbul, Kabcacı Yayınevi.

Derrida, Jaques (2015) *Bağışlamak*, İstanbul: MonoKL Yayınları.

Gökçen Alpkaya (2011) . “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, 2011, s. 1-27

Günel, Asena ve Özengi, Önder (2013). *Bir Daha Asla Geçmişle Yüzleşme ve Hesaplaşma*, İletişim Yayınları: Ankara

Kampf, Zohar (2009). “The Age of Apology: Evidence from the Israeli Public Discourse”, *Social Semiotics*, Cilt 19, No.3, 2009.

Kılıçbay, Barış (2018).“Ulusal Arşiv ve Yalan” içinde *Yeni Türkiye, Hakikatsiz Siyaset, Soylu Yalan* (Ed. Betül Yazar), Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 235-252.

Liddell, H. G. ve Scott (1996). *A Greek-English lexicon*. New York: Oxford University Press.

Michael Cunningham, “It Wasn’t Us and We Didn’t Benefit: The Discourse of Opposition to an Apology by Britain for its Role in the Slave Trade”, *The Political Quarterly*, Cilt 79, No.2, 2008, s.252-258.

Miles, Robert. (2000). *Irkcılık*. (Çev. Sibel Yaman). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Mücahit. Mustafa (2019). “Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi – Aralık 2019*, 23 (3): 1189-1208

Olick, Jeffrey K., (2007). *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*, New York, Routledge.

Özlük, Erdem, “Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek: Özrün Kuramı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 44 (Kış 2015), s. 51-78.

Roman David ve Susanne Y. P. Choi, “Forgiveness and Transitional Justice in the Czech Republic”, *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 50, No.3, 2006

Schnapper, Dominique (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, İstanbul Üni.Yay.

Smith, Nick (2010). *Hatalıydım, Özür Diliyorum Özürlerin Anlamları*, (çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sumbas, A. (2009) “Batı Avrupa’da Yükselen Yeni Irkçılık Üzerine Bir Deneme”, *Alternatif Politika*, Eylül 2009, Cilt 1, No:2, ss. 260-281.

Süslü, Bilal (2021). “The New York Times’ın Soykırım Yasağı Normunun Oluşum Sürecindeki Haberleri Üzerine Çerçeveleme Analizi”, *Kültür ve İletişim*, 2021, 24(2): 482-515.

Şen, Semin Töner (2009:). *Uluslararası Hukuk Ve Sözleşmelerde Soykırım, Etnik Temizlik Ve Saldırı Kavramları* Yayınlanmamış, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Sakallı-Uğurlu, N. ve Soylu, B. (2016). “Kollektif Suçluluk: Öncülleri, Çıktıları ve Kaçınma Yolları”, *Nesne*, 4(7), 59-87.

Vladimir, Jankélévitch (2002). *Forgiveness* (çev. Andrew Kelley), Chicago: The University of Chicago Press.

Verdeja, Ernesto, “Official Apologies in the Aftermath of Political Violence”, *Metaphilosophy*, Cilt 41, No 4, 2010.

Wohl, M. J. A., Branscombe, N. R. ve Klar, Y. (2006). Collective guilt: Emotional reactions when one’s group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, 1-37.

Zarakolu, Ragıp (2005). “Soykırım” içinde *Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek* (Ed., F. Başkaya), Özgür Üniversite Kitaplığı :54, Maki Yayınları: Ankara, ss.569-578.

[1] Aporia kavramı, çıkış yolu olmayan, çıkmaz, açmaz, güçlük ve problem gibi olumsuz anlamlara gelen eski Eski Yunanca bir kavramdır (Liddell ve Scott, 1996,: 215). Derrida tarafından olumsuz anlamlara gelen aporia kavramı “yapısöküm”e uğratılarak olumsuzluktan olumluluk da çıkarmaya olanak verecek şekilde ikili bir anlama kavuşturulur. Aporia kavramını çöl metaforuyla açıklayan Derrida şöyle der: “Çöl,

aporia'nın paradoksal bir figürü değil midir? Belirlenmiş veya güvenilir bir geçit yok, her durumda bir yol yok, olsa olsa güvenilir yollar olmayan patikalar; yollar henüz açılmamıştır, tabii eğer çoktan üzerleri kum tarafından örtülmediyse. Fakat açılmamış yol, aynı zamanda yolu açma, aşma ve böylelikle öteye gitme kararı veya olayının koşulu değil midir? Yani aporia'yı aşmanın?"(Derrida, 2008: 46). Böylece Aporia hem bir açmaz hem de yola devam etmek için gerekli bir anlam kazanarak bize bir seçim şansı verir (Derrida, 1993:8).

[2] Özlük, Siyasal/Diplomatik özrün, materyal/pratik, normatif, pragmatik ve yasal olmak üzere dört temel boyutu olduğunu tespit eder (2015:53).

[1] <https://t24.com.tr/haber/bilge-ana-mevlude-genc-solingen-katliami-nin-affeden-yuzu,1069557>

[1] Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin kabulünden sonra gerçekleşmiş, “en açık, en çarpıcı ve en yıkıcı şiddet” olaylarından biri Tutsi etnik grubunu hedef alan Ruanda Soykırımıdır. Soykırım sırasında, Tutsiler katledilmiş; fiziksel ve zihinsel şiddet, işkence ve tecavüz gibi, suç tanımında belirtilen diğer ihlallerin hepsine maruz kalmışlardır. Bu kapsamda Ruanda Soykırımı, “uluslararası hukukta yer alan soykırım tanımını net bir şekilde somutlaştıran, adeta tipik bir soykırım olayı”dır (Başer, 2022:225).

[1] Bu yazı ilk olarak 2023 yılında F. Saygılıgil tarafından derlenen *Affetmenin Politikası* isimli kitapta yayımlanmıştır.

Yüzleşme İmkânı ve Ölçüye Sığmayan Suçlar

Sevilay Çelenk-21 Aralık 2025

“Celladın evinde” diyor Theodor Adorno, “ipten bahsetmemeli yoksa kin beslediğin sanılır”. Söz konusu ifade, amacı bu olmasa da yüzleşme meselesine kafa yorarken, üzerine düşünmeye değer bir şerh koyuyor ortaya.

Toplumların maruz kaldığı kitlesel şiddete veya ağır hak ihlalleri yüküne hukuk, siyaset ve toplumbilimleri alanında yanıt üretmeye çalışan geçiş dönemi adaleti (*transitional justice*) literatürü, politik bağlamda yüzleşme olgusuna, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli bir yer açmıştır. Bu yer açmanın Adorno’nun yukarıdaki ifadesinde dışa vurulan türden şerhleri de gündeme getirmesi kaçınılmaz. Nitekim TBMM bünyesinde kurulan ve “çözüm süreci komisyonu” olarak tarif etmeyi tercih edeceğim komisyonda, haftalar boyu süren dinlemelerle birlikte tekrar tekrar gündemimize gelen bir konu oldu bu.

Kürt sorununda onurlu ve adil barış ihtimalinin “yüzleşme” meselesini tartışmaya açması kaçınılmazdı tabii. Fakat en başından, yüzleşme gerekliliğinin sorunun bütün tarafları tarafından netlikle savunulduğunu da söylemek güç. Çözüm süreci bağlamında yüzleşmenin nasıl olması gerektiği kadar, illaki gerekip gerekmediği de farklı perspektiflerden tartışılabilir. Yüzleşme geçmiş travmaları, kitlesel şiddeti ve sistematik insan hakları ihlallerini en uygun ve çözüm odaklı biçimde ele almanın ilkelerini, yollarını ve araçlarını düşünmeyi ve gerektiğinde üretmeyi de içeren karmaşık bir olgu olduğu ölçüde bu tartışmalar da sürecektir.

Adorno'nun ifadesine yeniden dönecek olursak, "Celladın evi" ifadesi bu bağlamda epeyce provokatif. Adorno'nun, "**Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?**" başlıklı, sonradan yayınlanmış olan bir konuşmasında geçiyor bu ifade. Sözlerinin devamından da anlaşıldığı üzere Adorno bunu, geçmişten kurtulmak isteyen ya da onun gölgesinde yaşamamanın imkânsız olduğunu hissedenleri ve bir oldu bittiye getirerek geçmişi kapatmak isteyenleri ima eden ve bir ölçüde ironik bir öneri olarak koyuyor ortaya.

Ben yine de bu provokatif ifadenin başka türlü de yeniden düşünülmesi gereken yönler barındırdığını düşünüyorum. Yüzleşmek, geçmişin ciddi biçimde enine boyuna ele alınması ve yaşananların yerli yerine oturması bakımından muhakkak gerekiyor mu? Bu soruyu daha dikkatle düşünmek lazım sanırım. Geleceği geçiş dönemi adaleti mekanizmaları çerçevesinde yeniden kurmada hakikat komisyonlarına ve yüzleşmeye yer açmak bir yandan çok hayati fakat bir yandan da bilhassa yüzleşmesi, kendi payını ve sorumluluğunu üstlenmesi, diğer bir deyişle "yükünü hafifletmesi" (ki bu suçunu kabul etmeyi ve bağışlanma talebini de içerebilir) hep kişilerin etrafıca bilme şansına erişmesine dayandırılır. Sanki bilmedikleri için mağdurun ya da muhatabın hakkını teslim ve adaletini tesis etmiyor gibidirler. Oysa Slavoj Žižek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi* adlı eserinde ideolojinin tam da bilmeden yapmak değil hem bilmek hem yine de yapmakla ilişkili olduğunu söyleyeli çok oldu. O yüzden ağır, aşırı ve ölçüye sığmaz zulüm pratiklerinin ve bunun yarattığı travmanın tekrar tekrar anlatılması, anlatılanın zaten biliniyor olmasının yarattığı kayıtsızlıktan başka bir şeye tekabül etmeyebilir ve başka herhangi bir duyarlılığa kapı aralayamayabilir.

Adorno ile birlikte düşünmeye devam edersek, şunu da kavrayabiliriz:

"İşlenen suçun ölçülere sığmaması, onu haklı çıkarmaya bile yarıyor. Üşengeç, gevşek bir bilinç, kurbanlar herhangi bir neden yaratmamış olsalardı, böyle bir şey olmazdı zaten, diyerek kendini avutmakta ve bu belirsiz 'herhangi bir' de sonra isteğe göre dallanıp budaklanmakta. Göz kamaşmasının yarattığı körleşme, son derece kurgusal bir suç ile son derece gerçek bir ceza arasındaki canhıraş dengesizliğe hiç aldırıyor."

İşte böyle. Bu kısa yazıda anlatabileceğim sadece bu olabilir. Yüzleşme ısrarıyla ilgili olarak da genel kabulün ötesine geçerek düşünülmesi gereken momentler söz konusudur. Yükün paylaşılamazlığı, devredilemezliği ve utancın bu anlamda taraf değiştiremezliği belki de kabullenilmelidir. Belki de suç ve travma olanca ağırlığıyla ortada dururken ve orada durmasından başka çare olmadığı kabul görürken de adalet

mekanizmaları işletilebilir. Bunu da dikkate almak gerekir. Haklı bulunmak değil, hak ihlallerine bir daha izin vermemek öncelenebilir.

Bu elbette haklı bulunmadan hak ihlalleri nasıl engellenebilir sorusunu da kaçınılmaz olarak gündeme getirecektir. Geçiş dönemi adaleti kapsamında hakikat komisyonları, mahkemeler ve diğer bütün yollarla geçmişin hakikatine doğru gerçekleştirilen arkeolojik kazı zalimin bilincine değil tarihin tanıklığına kayıt düşmeyi esas mevzu olarak gündemine alabilir. Zira travmatik geçmişin ve ölçüye sığmayan suçun (güya) anlamadan, anlaşılmadan da suç ortağının kalbini yumuşatmadan da adalet talebine konu edilebilmesi gerekir. Adalet tesisi zalimin anlayışına terk edilmeyecek kadar mühim bir meseledir. Üstelik zalim de çoğu kez zaten anlamadığı veya bilmediği için değil bile isteye zulmettiği ya da gerçekten bilmeye ve anlamaya ihtiyaç duymadığı için zalimdir.

Üzerinde durulması gereken nokta da bilmemenin ya da inkâr etmenin değil, bilmezden gelmenin baskın davranış olma ihtimalidir. İnkardan daha konforlu olduğu da açık olan bilmezden gelme... Sloven Filozof Alenka Zupančič, *Biliyorum ama yine de...* başlıklı eserinde bilmezden gelme kavramının günümüzün genel toplumsal zihniyetini, inkardan çok daha isabetli biçimde tarif ettiğini söyler. Yazara göre gerçekliğin sarsıcı boyutlarıyla yüzleşmekten kaçınmayı tarif etmek için tercih edilen “inkâr” terimi yerine “bilmezden gelme” daha açıklayıcıdır.

Ekim 2024’te Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin grubunda yaptığı çağrıyla başladığı kabul gören yeni süreç, yüzleşme konusunu özellikle TBMM’de kurulan ve siyasi partilerin biri hariç tümünün katılımıyla bugüne dek sürdürülen Komisyonla birlikte yeniden düşünülmesi gereken bir konu olarak önümüze getirdi. Komisyon haftalar boyunca Kürt Sorunu çerçevesinde ağır mağduriyet yaşamış kesimler kadar, on yıllara yayılmış güçlü bir mücadeleyi de sürdüren sivil ya da kurumsal aktörleri dinledi. Cumartesi Anneleri, Barış Anneleri, Barış Akademisyenleri ve daha nice aktör, isim ya da kurum dinlendi. Bu dinlemeler beyaz Toroslardan köy yakmalara ve ölçüye sığmaz şiddet uygulamalarına kadar yüzleşilmesi gerektiği düşünülen birçok konuyu da Komisyon önünde anlatmayı getirdi. Aynı günlerde bu “anlatılar” da bir dirençle karşılaştı. Bunun barış dili olmadığı, barışa hizmet etmediği söylendi. İtirazların altında bu dilin intikamcı bir dil olduğu iması da seziliyordu. Fakat burada dikkat çekici olan esas şey şiddet anlatısını işitmesi beklenen komisyon üyelerinin bu bağlamda geçmişi “bilmeye” de “bilmezden gelmeye” de ihtiyaç duymuyor görünmesiydi. Çözümüne karar verilmişti, tarihin o anına yeniden gelinmişti, geçmişte ne yaşandıysa yaşanmıştı... Kısacası açığa

vurulan itiraz bütün bu yaşananlar bugün ve bu şekilde konuşulmadan da atılması gereken adımların atılabileceğini varsayıyor gibiydi. Burada sadece iktidar ortaklarının meseleyi “Terörsüz Türkiye” olarak koymuş olmasını aşan bir şey vardı. Sanki yeni bir infaz düzenlemesine de anadilde eğitime ya da eşit yurttaşlığa ilişkin Anayasal düzenlemelere de gidebilmek için bilmeye gerek yoktu. Bunu Kürdün tarihsel travmasını ve maruz kaldığı şiddet uygulamalarını zaten gayet iyi biliyor olduklarının ifadesi olarak görmek de mümkün.

Kısa bir yazının sınırları içinde zaten etraflıca tartışmaktan çok sadece yüzleşme imkanına dair birkaç soruyu not düşebileceğimi bilerek hem yüzleşme hem hakikat komisyonlarının sınırlılığı üzerine ABD’li Hukuk Profesörü Martha Minnow’un *İntikam ve Affetme Arasında: Soykırım ve Kitleli Şiddet Sonrasında Tarihle Yüzleşmek* başlıklı eserindeki bir cümlesine yer vereceğim. “Ancak, hiçbir tarihsel anlatı olayların tüm gerçeğini tam olarak kavrayamadığı gibi, bir komisyon raporu da sınırlı olacaktır. Bir komisyon, zararların kamuoyunca kabul edilmesini sağlamak için ‘kamuoyunun’ temsilcisi olarak hizmet edebilir, ya da bunun yerine marjinal, önemsiz veya temsil edici olmayan bir kurum olarak görülebilir.” Bunun böyle olduğunu gerçekten de inkâr edemeyiz.

Yüzleşme üzerine düşünmeye ya da yazmaya çalışırken Hrant Dink’i hatırlamamak mümkün değil. Hele de 19 Ocak yaklaşıyorsa... Masanın başına geçtiğimde, yüzleşme meselesi üzerine fazlasıyla kafa yormuş, bu konunun toplumsal barış alanına çatışma ve provokasyondan en uzak bir dille dahil olabilmesi için canını ortaya koymuş olan Hrant Dink’i anmayı düşünmemiştim doğrusu. Fakat birçok şey, yüzleşme düşüncesiyle birlikte Hrant’ın sözlerini de kulağımıza getiriyor. Suriye’de yaşanan gelişmeler sonrası yeni dengelerin kuruluş sürecinin bütün tehlike, tehdit ve risklerinin fazlasıyla Türkiye ile de ilişkili olması ve Ortadoğu’da bitmeyen savaş, Gazze’deki yaşanan soykırım ve önemli ölçüde bu konjonktürle ilişkili olarak gündeme gelen İmralı açılımı ve tabii adı konmayan hatta süreç bile denmeyen bir barış sürecini düşününce akla Hrant Dink geliyor. Hrant yaşasaydı bu sürece nasıl yaklaşırdı diye düşünmeden edemiyor insan.

Bir yazısında tam da şunları söylüyor Hrant ve öylesine bugünlere ilişkinmiş gibi duruyor ki söyledikleri... İnsan özellikle barış talebinin iktidar cenahında “Terörsüz Türkiye” söylemi çerçevesinde ele alındığını düşündüğünde, ister istemez tedirgin de oluyor: “Son derece yıkıcı ve çatışmacı bir dille konuşuyoruz. Çatışma kültürünün lügatiyle barış üretmeye çalışıyoruz. Bu üslupla asla başaramayız. Birinci ödevimiz bu çatışmacı dilden uzaklaşmak olmalı. Şu muhakkak ki bize Türkçeden de önce, Kürtçeden de önce, bir barış

dili gerekiyor. Bu dile kavuşabilmemiz içinse oturup bebeler gibi ders çalışmak hepimizin ev ödevi sayılmalı” diyor.

Tedirginliği gidermenin bir yolu da yüzleşmeyi barışmanın önündeki kıymetli yollardan, katedilmesi gereken yollardan biri olarak görmek. Ama barışmanın önüne de bir şart gibi koymamak, o yolu -yol yordamıyla- birlikte yürümekte kararlı olmak. Başka yolu yok.

Katliamların Gölgesinde Yeşeren Barış Umudu

Gülseren Yoleri-21 Aralık 2025

İnsanlığa karşı suç olarak nitelenmesi gereken bu katliamlar için; adalet nedir, gerçek bir adalet mümkün mü, mümkünse nasıl? Sorularını daha çok duyacağız bu süreçte. 10 yıl kadar önce 12 Eylül Anneleri belgesel çalışması sırasında röportaj yaptığımız 200'e yakın kadına bu soruyu sorduk. Birçok farklı cevap verildi. Kimi katiller cezalandırılsın, hapiste çürüsün dedi, kimi katilleri bulup etlerini lime lime edip köpeklere yedirmekten söz etti, kimi ise hiç affetmemekten

19-26 Aralık 1978 Maraş, 19-22 Aralık 2000 Hapishaneler, 28 Aralık 2011 Roboski katliamlarının yaşandığı Aralık ayı, yaşadığımız coğrafyada katliamlarla anılmaya devam ediyor. Bu katliamlar, yaşandığı tarihte yani dün de kalmadılar, Maraş katliamını yaşamış birinin söylemi ile bu katliamlar hala 'yaşıyor'lar. Hala acıları taze, hala yas süreçleri tamamlanmadı, bu katliamları doğrudan ya da dolaylı olarak yaşayanlar hala kendilerini güvende hissetmiyorlar. Çünkü hala failleri hesap vermedi, adalet sağlanmadı ve bu katliamların tekrarlamayacağına dair bir güvence yok. Maraş ve Roboski katliamlarında yerinden edilenler hala dünyanın başka başka coğrafyalarında yaşam mücadelesi veriyor, Tecrit esaslı F Tipi hapishanelere karşı mücadele edenler şimdi ağır tecrit esaslı kuyu tipi hapishanelerdeler, bu ağır saldırıya rağmen değerlerine sahip çıkmaya ve hayatta kalmaya çalışıyorlar.

“Emri ben verdim” diyenler bile ortadayken Roboski Katliamı davaya bile dönüşmeden sonlandırılırken, Maraş katliamı davası gibi 19 Aralık katliamı davası da zamanaşımı

gerekçesi ile düşürülerek, sistematik cezasızlık politikası ile failler ve katliam mekanizmaları korundu.

19 Aralık katliamı sonrasında açılan kuyu tipi hapishaneler ve ağırlaşan infaz uygulamaları ile artık katliamlar topla tüfekte değil, mahpusların yeterli havaya, suya, besine, tedaviye, sosyalleşmeye olan ihtiyaçları engellenerek yapılır oldu. Adalet Bakanlığı'nın bir soru önergesine verdiği, '2024 yılı içinde 818 mahpus yaşamını yitirdi' cevabı, bu gerçeği tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koyuyor. Hapishanede yaşamını sürdüremeyecek ya da tedavi olamayacak mahpusların infaz ertelemesi yoluyla serbest bırakılmasını öngören Ceza İnfaz Kanunu 16.maddesinden yararlandırılmayan hasta mahpuslar, cezalarını tamamlasalar bile bu defa da Cezaevi İdare ve Gözlem Kurulu (CİGK) raporları ile şartlı tahliye ve denetimli serbestlik hakları ihlal edilip dört duvar arasında ölüme terk edilerek, bu katliam devam ediyor.

Doğrudan maruz bırakılanlarla birlikte toplumun tamamını fiziken ve ruhen parçalayan ve baskı altına alan bu katliamlar hala "yaşarken", yeni ve güven içinde bir hayat nasıl mümkün sorusuna cevap arayışı her zaman hayati önem arz ediyorsa da bugün, yani barışın ve demokratik toplumun daha yakından konuşulduğu, umutların çekimser de olsa yeşerme gayretinde olduğu bugün, bu soru ve cevap arayışı daha yakıcı bir hal almış durumda.

İnsanlığa karşı suç olarak nitelenmesi gereken bu katliamlar için; adalet nedir, gerçek bir adalet mümkün mü, mümkünse nasıl? Sorularını daha çok duyacağız bu süreçte. 10 yıl kadar önce 12 Eylül Anneleri belgesel çalışması sırasında röportaj yaptığımız 200'e yakın kadına bu soruyu sorduk. Birçok farklı cevap verildi. Kimi katiller cezalandırılsın, hapiste çürüsün dedi, kimi katilleri bulup etlerini lime lime edip köpeklere yedirmekten söz etti, kimi ise hiç affetmemekten.

1 Ekim 2024 te başlayan süreç eğer sağlıklı bir barış süreci olarak ilerleyebilirse, hakikat, adalet ve yüzleşme komisyonları kurulur ve iyi bir çalışma yürütebilirse, insanlığa karşı suçlara imkan veren devlet içindeki mekanizmalar teşhir edilir ve ortadan kaldırılabirise, failler ifşa edilir ve cezalandırılırsa, onarıcı adalet ilkeleri çerçevesinde kalıcı sağlam adımlar atılırsa, acılar tamamen son bulmaz ama belki adalet ihtiyacı bir nebze karşılanmış olur, yasa gömülen hayatlar bir nefes alır.

Bu bir ihtimal, iyimser bir ihtimal evet, ama sadece barış varsa olacak bir ihtimal. Bu yüzden toplum adalet, hakikat, yüzleşme, demokrasi ve insan hakları taleplerini bu

süreçte daha fazla sahiplenmeli. Bu talepleri güçlü bir toplumsal talebe dönüştürerek barış süreçlerine sahip çıkmalı ve süreci güçlendirmeli ki toplumu kötürüm eden ve geçmişe hapseden acı, korku ve yas hafiflesin, son bulsun, gelecek düşleri çiçeklenebilsin.

Roboski Katliamı ve Hafızada Kalanlar: Dinmeyen Yas

Nuray Özdoğan-21 Aralık 2025

28 Aralık 2011...

Katliam mağdurları ve Kürt toplumu için bitmeyen yaslardan birisidir Roboski Katliamı.

Açılım sürecinin başında her yerde çatışmasızlık hakim iken, Türk Silahlı Kuvvetleri

Şırnak (Qileban), Uludere (Bujeh) ilçesinde 34 Roboski köylüsünü defalarca bombalayarak toplu şekilde katletti.

Kürt halkı çok katliam gördü, büyük haksızlıklar gördü ve büyük bedeller ödedi. Yanı sıra, barış hedefli yürüttüğü mücadeleden de asla vazgeçmedi. Roboski Katliamı'nın acısı da yası da büyük.

Her zaman geçtikleri yollardan, askerlerin de köylülerin de gayet iyi bildiği güzergahlardan, önlerine "sınır" diye çizilmiş topraklarından geçerek, satmak için mal almaya gittiler. Geçim için, yaşamak için yaptıkları işle, kendi topraklarında "kaçakçı" oldular. 28 Aralık gecesi, dönüş yolunda üzerlerine bombalar yağdı. 1 saat boyunca defalarca. İlk saldırıda korkudan birbirlerine sığındılar. 12- 17 yaş aralığında 17 çocuğun da olduğu 34 kişi öldürüldü.

Sağ kurtulan Servet Encü, "Geri dönerken askerler yolumuzu kestiler. Her zaman keserlerdi. Ancak geçmemize izin verirlerdi. Bu kez izin vermediler. Bizi sınırda beklettiler.

En son da üzerimize bomba yağdırdılar. Yaşları 10 ile 20 arasında değişen ve içlerinde öğrencilerin de olduğu 37 kişi 50, 60 veya 100-TL için bu işi yaparken vuruldular.

Ölenlerden Selam ENCÜ mühendislik okuyordu. Şivan 15, Orhan 10, Mehmet 11 yaşındaydı. Orada PKK'li (örgüt mensubu) kimse yoktu.” [1]

Kumpasa düşürülerek katledildiklerini düşündüler. Neye gittiklerini ne zaman ne için gittiklerini devlet biliyordu, asker biliyordu. Tam da görüşmelerin başladığı, 2013 çözüm süreci arifesinde. İddia ettikleri gibi bir terör saldırısı olsa dakikasında “şu kadar terörist etkisiz hale getirildi” haberini tek ağızdan basına verecek olan TSK, saatlerce açıklama yapmadı. Asker postasının sesine hassasiyeti yüksek olan Türkiye basını da sessizliğe gömüldü. Ki o sırada köylüler, kar kış içinde yakınlarını kurtarmak için canhıraş katliam bölgesine gitti. Köylüler de, katırlarda yanmış vaziyette idi. Devlet tarafından tek bir kurtarma ekibi tek bir ambulans dahi gönderilmedi. Daha sonraki açıklamalar, “güvenlik riski olduğu için yardım gönderilemedi” şeklinde yapıldı. 2015-2016 sokağa çıkma yasakları döneminde, çocuk ve gençlerin de olduğu yaralıları için güvenlik riski denilerek yardım gönderilmemiş, yaralı şekilde ölmeleri beklenmişti. Ertesi gün ise “Terörist sandık ondan öldürdük. İçinde teröristler vardı ondan öldürdük. Silah taşıyorlardı, Kaçakçılık yapıyorlardı” ve benzeri birçok yalan söylendi. Basın bildiği halde katliamı duyurmadı, devlet izin verene kadar suskun kaldı. Yazmaya konuşmaya başladıklarında ise “kaçakçıydılar” “aralarında teröristler varmış” “silah taşıyorlardı” şeklinde manşetler atıldılar. Öyle açık ve acımasız bir sivil katliamdı ki, meşruluk zemini savaşın ideolojik araçları ile arandı.

Türkiye tarihinde Kürtlere, devrimcilere, ezilenlere yönelik gerçekleştirilen katliamlarda, adalet mekanizması ya hiç çalışmadı veya tersten sorumluları aklamaya yönelik çalıştı. Suç işleyenlerin yargılanmadığı, cezalandırılmadığı hallerde hafızanın nasıl işlediği, olduğu hayati önemde.

Olayın hafızada yer etme şeklini şemalını, güç sahiplerinin olaya yaklaşımı ile mağdurların ve katliamın hedefi toplumsal kesimlerin hesap sorma biçimleri belirler. Hakikat ve adalet talebini içeren süreçler hafızayı oluşturabilir.

Sorumluların cezalandırılması için samimi bir çaba sarf edilmediğinde, özür dilenmediğinde, katledildikleri kabul edilmediğinde o yas derinleşir, derinleştikçe toplumun kalbinde gittikçe keskinleşen bir bıçağa döner. Katliam sonrası soruşturma

başlatıldı. Bu soruşturma devam ederken ve henüz hiçbir sorumlu ifade vermemiş iken, katliamdan sağ kurtulan **Davut, Servet ve Hacı Encü**, Gülyazı Alay Komutanlığı'ndan aranarak ifadeye çağrıldı. “Pasaport kanununa muhalefet”, “sınırı yasadışı yollarla ihlal etme” ve “ülkeye sınırdan kaçak mal sokma” suçlamaları yöneltildi. Katliamı hatırlatan her şey baskılanmaya yok edilmeye çalışıldı. Tanıklıklar gibi. Ailelerin kurduğu *Roboski için Adalet Yeryüzü İçin Barış Derneği* (Roboski -Der) kapatıldı. Roboski için yapılan anıt kayyım kararı ile kaldırıldı. Anmalar suç sayıldı. Hayatta kalanlar ve aileler sürekli bir baskı ve şiddete maruz kaldılar. [1]

Katliam gerçekleştiğinde “gerekirse özür dileriz ” diyen Başbakan Erdoğan, Roboski katliamını gündemde tutmaya çalışanların “terör örgütü ve uzantıları” olduğunu, mağdurlara yasaların öngördüğünden fazla tazminat ödediklerini ve hukuki sürecin devam ettiğini söyledi.[2]

Katletmenin maliyetini maddi olarak hesap etmek devlet geleneğidir. Komisyonlar kurulur, ölüm başı 3 kuruş tazminat hesaplanır, kabul etmeyenlere, sonu soruşturamama kararları ile bitecek uzun bir yargı süreci gösterilir

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde Uludere Alt Komisyonu oluşturuldu. Komisyon yaklaşık 15 ay süren çalışmalarını Mart 2013'te tamamladı. Komisyonun hazırladığı 84 sayfalık raporda, sadece İHA görüntülerine dayanarak kimlik tespiti yapmanın mümkün olmadığı belirtildi. “*Olayın kasten yapıldığına yönelik herhangi bir delil elde edilememiştir*” denildi. Rapor, üç muhalefet oyuna karşı beş AKP'li üyenin oylarıyla kabul edildi. Uludere için BDP ve CHP'nin verdikleri araştırma önergeleri de reddedildi. [3]

Meclis komisyonunda hazırlanan rapor üyelere okutturulduktan sonra gizlilik gerekçesi ile el konulup örneği dahi verilmedi.

Komisyon üyesi Ertuğrul Kürkçü'nün muhalefet şerhinde [1];

Rapor, sonunda katliamı bir yana bırakıp, kaçakçılıkla mücadeleye yönelik güvenlik tavsiyeleriyle dolu bir sonuç bölümüyle bitiyor ama ne yazık ki, katliam sorumlularını adıyla anmıyor. Onlara yönelik hiçbir yaptırım da öngörmüyor, böylece raporun katliam sorumlularını ortaya çıkartmamak, katliamın üzerini örtmek için geciktirildiğine ilişkin kuşkuları da doğrulamış oluyor.

Soruşturma işlemleri askeri yargı tarafından yürütüldü. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı ise, Türk Silahlı Kuvvetleri personeli olan beş şüpheli hakkında başlattığı soruşturmada kovuşturmayla yer olmadığına karar verdi.

Soruşturmada, askeri savcıya ifade veren Albay Aygün Eker'in ,“Roboski’de sınırı geçen grubun kaçakçı olduğunu üstlerine bildirdiklerini ama dikkate alınmadığını söylediği” ortaya çıktı. [1]

Hava Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi de 11.06.2024 tarihinde itirazları reddederek soruşturmayı kesin olarak kapattı.

Mağdurlar için geriye tek yol kalmıştı, Anayasa Mahkemesi’ne başvurmak. Anayasa Mahkemesi ise başvuruya dair mahkemece talep edilen eksiklikler giderilmediği gerekçesi ile “red “kararı verdi.[2]

AYM’nin 24.02.2016 tarihli kararında 5 kişiden 1 kişinin muhalefet şerhi vardı. Üyelerden Osman Alifeyyaz PAKSÜT; 34 kişinin kamu gücü tarafından yanarak ve parçalanarak ölümüne sebebiyet verildiği olayda son inceleme yeri olan Anayasa Mahkemesi’nin, şekil şartlarını esnek yorumlaması gerektiğini belirterek mahkemenin red kararına katılmamıştır.

Meclise verilen araştırma önergesi tartışmalarında dahi iktidar temsilcileri bu katliam olmamış gibi, adını dahi anmadan konunun etrafından dolanmıştır. Adeta Roboski demek dahi suç olmuştur. Bu katliamları, sesle sözle sanatla yazıyla anma girişimlerinin cezalandırılmasındaki amaç kamusal hafızada yer etmesini önlemeye çalışmaktır.

Çalışmak zorunda olan, eve ekmek getirmek zorunda olan 17 çocuk bombalanarak öldürüldü, yer yerinden oynamadı yine. Sorumluları açığa çıkaracak kadar geniş bir tepki oluşmadı. Katledildiğini anlatmak ve hatırlatmak günün sonunda Kürde düştü.

Unutmama unutturmamaya dair verilen mücadeleler, hakikat ve adalet mücadelesi katliamcı politikaların önünde duvar olacaktır.

Son Not:

[1] <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/2-ordu-istihbarat-baskani-kacakci-olduklarini-soyledik-yine-de-bombaladilar-10606>

[2] <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/11864>

[1] <https://www.halklarindemokratikkongresi.net/uludere-alt-komisyon-raporu-ile-ilgili-muhalefet-serhi/346>

[1] <https://bianet.org/haber/sag-kurtulanlara-sorusturma-135483>

[2] <https://bianet.org/haber/roboski-yi-teror-orgutu-ve-uzantilari-gundemde-tutuyor-138609>

[3] Chrome

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclefindmkej/https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/2013/raporlar/uludere_inceleme_raporu.pdf

[1] STK'ların inceleme raporu <https://www.ihd.org.tr/roboski-katliami-raporu-03-ocak-2012259/>

47. Yılında Maraş Katliamı ve Kadınlar

Yüksel Mutlu-21 Aralık 2025

Bu örgütlü zulmün sonunda 111 kişinin hayatını kaybettiğini resmi rakamlarla açıkladılar. Fakat biliyoruz ki bu sayı çok daha fazladır. Binlercesi de yaralanmıştır. Alevilere ait evler, iş yerleri yağmalanmıştır. Maraş katliamından sonra hayatta kalabilen Aleviler önemli oranda şehri terk ederken yereldeki sermaye de yağmacıların lehine el değiştirmiştir

Maraş Katliamı, insanlık tarihine geçen en ağır kıyımlardan birisidir. Bu katliam, Maraş'ta Çiçek Sineması'nın solcular tarafından bombalandığına dair yalan haberlerin yayılmasından sonra, biri Alevi iki solcu öğretmenin katledilmesiyle başlar ve bir hafta boyunca devam eder. Sonrasında olaylar hızla gelişir. 1978 yılının 19-26 Aralık tarihleri arasında yaşananlar, tarihe unutulmaz bir kara leke olarak geçmiştir. Önce Alevilerin evleri işaretlenir; faşist güruhlar insanları sivil, masum, çocuk demeden türlü işkencelerden ve katliamdan geçirirler. İŞİD'in günümüzdeki katliamlarının neredeyse birebir benzeri, yıllar önce Maraş'ta Aleviler üzerinde gerçekleşir.

Maraş Katliamı aynı zamanda kadın bedenine yönelmiş sistematik bir saldırıydı. Alevi kadınların "namus" üzerinden şeytanlaştırılması, saldırgan güruhun kadınları hedef almasını meşrulaştırmaya yönelik bir nefret stratejisiydi.

Kadına yönelik şiddet sadece fiziksel olarak değil; kimliğine, inancına, bedenine ve varoluşuna yönelen çok katmanlı bir saldırı biçimine dönüştü. Katliamın kadınlar

üzerinde bıraktığı travma, nesiller boyunca aktarılan derin bir toplumsal yara niteliğindedir.

Katliamı meşru göstermek ve halkı katliama motive edebilmek için “Kızılbaş kâfirler namaz kılmaz, oruç tutmazlar, hacca gitmezler. Namusları ve ganimetleri helaldir; bunları öldürenler cennete gider.” yaygarası yapılmıştır. 22 Aralık 1978 tarihinde Bağlarbaşı İmamı Mustafa Yıldız, cuma hutbesinde vaaz verirken şöyle der: “Sadece oruç ve namazla hacı olunmaz. Bir Alevi öldüren, beş sefer hacca gitmiş gibi sevap kazanır. Bütün din kardeşlerimiz hükümete ve komünistlere, dinsizlere karşı ayaklanmalıdır. Çevremizde bulunan Alevi, Sünni imansızlar temizlenmelidir.” Camiden çıkan topluluk, Alevilerin daha önceden işaretlenmiş evlerine yönelerek en vahşi katliamları yapar. Evlerden dışarı çıksınlar diye evler ateşe verilir.

Bu örgütlü zulmün sonunda 111 kişinin hayatını kaybettiği resmi rakamlarla açıklanmıştır. Fakat biliyoruz ki bu sayı çok daha fazladır. Binlercesi de yaralanmıştır. Alevilere ait evler ve iş yerleri yağmalanmıştır. Maraş Katliamı’ndan sonra hayatta kalabilen Aleviler önemli oranda şehri terk ederken, yereldeki sermaye de yağmacıların lehine el değiştirmiştir.

Bir haftanın sonunda sıkıyönetim ilan edildi. Sanıkların yargılanması 1988 yılına kadar sürdü. Mahkemelerin sonunda birçok fail beraat etti; kalanlar ise hafif cezalarla kurtuldular. Bu süreçte katliam mağdurlarının avukatlarından üç kişi faili meçhul cinayetlere kurban gitti.

Maraş Katliamı’nın dava süreci ise başlı başına ele alınması gereken bir skandallar silsilesidir. 804 sanıklı davada; 29’u ölüm, 7’si müebbet, 7’si 15-24 yıl, 259’u 5-10 yıl, 26’sı 1-5 yıl arasında hapis cezasına çarptırılmasına rağmen, 1991 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Yasası nedeniyle, katillliği tescillenenler dâhil tüm sanıklar serbest bırakılmıştır.

Maraş Katliamı davasında yargılanan 804 sanıktan 54’ü kadındır. Bunlardan 36 kadın sanık, yeterli delil bulunmadığından ya da tek tanığın ifadesiyle suçlandığından beraat etmiştir. Firari 68 sanıktan iki firari kadın sanık bulunup sorgulanmadığından davadan tefrik edilmiştir. Dokuz kadın sanık hakkında 6 yıl ağır hapis, dört kadın sanık hakkında ise 2 yıl hapis ve 50 TL para cezası verilmiştir. Bu nasıl bir nefret ki, nasıl bir öfke ki... Hadi diyelim planlandı; katliama katılanlar konu komşu, aynı çeşmeden su içenler, lokmasını paylaşanlar, birbirine selam verenler... Nasıl oluyor da bu cinayetlere ortak oluyorlar? Akıl almaz bir şey...

Maraş Katliamı'nda yaşamını yitiren 111 kişiden 17'si kadındır. Katledilenlerin büyük bir kısmı belediyenin Şeyh Adil Mezarlığı'na isimsiz olarak toplu şekilde gömülmüştür. 17 kadının isimleri şunlardır: Güllü Ergönül, Fatma Baz, Zeynep Aydoğan, Döndü Ünver, Zühre Ünver, Kezban Usta, Hatice Yılmaz, Gülsen Un, Hatice Görür, Gülsüm Akırmak, Zeynep Nergiz, Sebahat İşbilir, Elif Balta, Esmâ Suna, Fidan Suna, Fatma Bilmez ve Cennet Çimen.

Bu katliamın özneleri arasında maalesef pek çok kadın da mevcuttur. Kimi sanık, kimi tanık, kimi mağdur; kimi de katliam mağdurlarının koruyucusu, kalkanı olan kadınlardır bunlar. Katliam sırasında saldırganlara “Aha bu ev de Alevi, sağ koymayın, öldürün.” diyerek rehberlik yapan; saldırıya uğramış komşularının evini talan eden, saldırganlara evlerinden satır getiren, tenekelerle gaz taşıyan kadınları da görüyoruz. “Öldürecekseviz ikimizi aynı anda öldürün.” diye kocasının üzerine atlayan, “Beni öldürün ama çocuklarıma dokunmayın.” diye katillere yalvaran, hunharca katledilen kadınları da...

Maraş Katliamı esnasında Ümmühan Doğan'ın şu cümlesi aslında bize çok şeyi anlatıyor. Eşine, “Onların eline bırakma, beni sen öldür.” diye yalvarıyor. Fatma Bilmez gibi, evlatlarını canilerin eline vermemek için onlara sarılarak “Beni öldürmeden çocuklarımı alamazsınız.” deyip kendisini siper eden; oğullarının üzerinde çivili tahtaların darbeleriyle hunharca katledilen kadınları da...

Katliamdan sağ kurtulan kadınlar yalnızca o günlerin dehşetini değil, sonraki yılların görünmez yükünü de taşımak zorunda kaldılar. Yakınlarını kaybeden kadınlar hem ailelerin ayakta kalması için mücadele etti hem de yaşadıkları acıyı çocuklarına ve torunlarına aktarmamak için acılarını sessizce yaşadılar. Maraş'taki kadınların hafızası, bu ülkede yüzleştirmeyen her katliamın ağırlığını omuzlarında taşımaya mahkûm edildi. Bu sessizlik, devletin inkâr politikaları tarafından bilinçli olarak derinleştirildi.

Katliamdan sonra katilliği tescillenmesine rağmen dava sürecinin ardından tamamı salıverilen faşist caniler, elini kolunu sallayarak şehirde yaşamaya devam ettiler. Düne kadar arkadaşı, komşusu olanların bir anda celladına dönüşmesini sağlayan; sıradan insanları canileştiren ve yağmacı yapan zihniyetin sorumlusu kimdir? Bunları sorgulamadan bu memleket iflah olabilir mi?

Geçtiğimiz aylarda, yüzlerce mazlumun ahı üzerinde bir şekilde ölen Ökkeş Kenger (Şendiller) gibi, bu katliamın bir numaralı sanıkları dâhil olmak üzere, katliamda rol alan katillerin birçoğu devlette önemli makamlarla onurlandırıldı.

Bu anlamda Alevi katliamları içerisinde Maraş Katliamı, hâlen anması halka açık bir şekilde yapılamayan ve valilik tarafından her yıl yasak ilan edilen tek katliamdır.

Maraş gibi anması bile yasaklı katliamlarla yüzleşilmedikçe; toplumsal barışın ve demokratikleşmenin yolu açılmadıkça Dersim’de, Maraş’ta, Roboskî’de ve bugün Suriye’de, Rojava’da aynı senaryonun yeniden sahnelenmeye çalışıldığı açıktır. Güçlü ve kararlı bir mücadele verilmezse, daha nice katliamın üstü örtülecek; muktedirler bizlere anmayı bile çok göreceklerdir...